

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

9
'78

БАТЬКІВСЬКИЙ ВСЕОБУЧ

У

нашому невблаганному домашньому розкладі — «вікно»: сорок п'ять вільних хвилин! Ми вже повечеряли, повмивалися на ніч, поклали до купи іграшки і тепер «ласуємо» вільним часом, наче цукеркою. Як його до пуття використати? Почитати? Переглянути лялькові вдяганки? Подивитися діафільм? Або...

І це захоплює для доньки «або», як завжди, перемагає.

— Так, так, мамо, давай вигадасмо казку.

Вона прожогом роздягається, кидається у ліжко. А я сідаю поруч. І ми одночасно обводимо кімнату очима. У пошуках героя майбутньої оповіді. Хацький Піф; пухнасте кокетливе кошеня з зеленими очима, що у сутінках блимають, наче живі; вайлуватий ведмедик... Усі вони по черзі вже були

...І ПОЧИНАЄМО НОВУ ІСТОРІЮ

активними дійовими особами наших саморобних казок. Хто ж на черзі? Хіба що ліхтар, котрий заглядає у вікно блакитним холодним оком. Мабуть, йому на вулиці самотньо, то й тягнеться до нас — до нашого хатного тепла і затишку, до живого людського слова.

Тож ліхтар.

— Жив собі сумний ліхтар, — починаю я неголосно.

— Чому сумний?.. — зацікавлено запитує донька. Але відразу ж, згадавши обумовлені нами правила гри, починає і собі фантазувати.

— Він був сумний, бо вдень, коли на вулиці гралася мелеча, йому доводилося спати, а ввечері, коли його очі розкривалися, навкруги було тихо і темно, і він оглядав лише спорожнілі двори.

Голос у доньки починає тремтіти, мабуть, їй стає шкода самотнього ліхтаря. І я поспішаю внести мажорну ноту в нашу вечірню творчість.

— Одного разу ліхтар побачив на даху маленький червоний м'яч. Мабуть, хтось з малечі закинув його сюди, потім жалкував, та дістати не міг.

— І він вирішив, — радіє мала, — ліхтар одразу вирішив зібрати іграшки, кинуті дітьми напризволяще, і влаштувати на даху ляльковий дитячий садок.

Пливе, народжується казка, розгойдується під блакитним промінням ліхтаря. Та сон чатує біля дверей, наче казковий вартовий. Мала засинає. А я переглядаю доньчині малюнки до наших попередніх казок: маленький прудкий паровозик, що посперечався з великим потягом; хитре поросся, котре стало гідом трьох ведмедиків, які приїхали до міста з тайги; веселі, галасливі жабенята, які допомогли водію автобуса витягти з води загублене ним колесо...

...Перша наша казка з'явилася на основі моєї безпомічності і доньчиного страйку.

Мала аж ніяк не хотіла пити молоко, їсти сир. «Не люблю, не смачно» — і край... Ніякі умовляння, докази не допомагали і розбивалися об затяту дитячу впертість. І тоді я, порушуючи всі педагогічні заповіді, сказала їй сердито:

— Ось зачекай, прийде корова і почне у двері грюкати рогами...

— Яка корова? — заінтриговано запитала донька.

— Та, що збирала це молоко. Думаєш, їй не кривдно, що ти так вередуєш? Вона старалася, вишукувала найкращу траву, турбувалася, щоб молоко було смачне, свіже.

Під забавку, врешті, подолали кухню.

РАДИТЬ ЛІКАР

Здоров'я малюка... Що може бути важливішим для батьків і вихователів дошкільних закладів! Нежить або кашель, найменша подрапинка одразу викликають занепокоєння, змушують вживати якихось заходів. Та як не дивно, дорослі часто не звертають уваги на нерівноваженість дитини, негарні звички, погані настрої, іншими словами, на стан її нервової системи.

Підвищена нервова збудливість шкідлива насамперед для самої дитини, позбавляючи її багатьох радощів, повноцінного спілкування з ровесниками і дорослими. З часом надмірна збудливість, капризування призводять до більш стійких негативних змін поведінки, формування важкого характеру, що позначиться на всьому подальшому житті людини.

Дослідження останніх років переконливо свідчать, що причини неврозів та ряду інших нервово-психічних захворювань у дорослих здебільшого криються ще в дитячому віці. Свого часу не звернули уваги на певні порушення нервової діяльності і не вжили заходів до їх усунення.

Виникнення дитячої нервовості має багато причин. Це можуть бути і захворювання чи психічні травми вагітної жінки, і різні хвороби, перенесе-

НЕРВОВА ДИТИНА

ні в дитинстві. Найчастіше ж нервова система малюків розладнується через душевні травми, неприємні враження і переживання.

Чи будуть прояви нервозності короткочасними, епізодичними, чи переростуть у нервовість, стане чи не стане нервова дитина нервовою людиною, — залежить від дорослих, в основному, від батьків і вихователів дитячих закладів. З певністю можна сказати, що в багатьох випадках невротичні нахили розвиваються в серйозні нервові захворювання через недовліки у вихованні, неправильне поводження дорослих з дітьми.

Дехто вважає, що нервовість взагалі не властива маленьким дітям. І глибоко помиляється. У чому ж вона виявляється? Насамперед, у тому, що негативні враження, які для здорової дитини минають безслідно, у нервової викликають сильну й тривалу реакцію, часом зовсім несподівану. Настрої у нервових дітей легко змінюються, вони то надто збуджені, то пригнічені, невпевнені в собі, важко засинають, і сон у них чутливий, переривчастий, неспокійний.

Чимало турбот завдає дорослим дитяче капризування. Вередливі діти попри все намагаються зробити по своєму, часто плачуть, кричать, кидають на підлогу, що потрапить під руку, а то й самі падають або тупочуть ногами.

Таку поведінку дитячі психіатри розглядають як перші прояви істерії. І якщо їх не усунути в самому, як то кажуть, зародку, можуть виникнути стійкі зміни особистості, настануть розлади нервової системи, які в старшому віці важко піддаються лікуванню.

Досить часто зустрічаються в дитячому віці й неврози нав'язливості, які виявляються у нав'язливих діях або страхах, інколи у дивних бажаннях і прагненнях. У більшості випадків нав'язливі страхи згодом зникають самі собою, але іноді закріплюються і стають стійкими. Це буває тоді, коли батьки чи вихователі створюють таким дітям тепличні умови, все дозволяють чи прощають, і нав'язливий страх, як і будь-який інший нервовий розлад, міцно закріплюється.

Я, мабуть, і забула б ту антипедагогічну корову, але наступний ранок почався із запитання.

— Мамо! А мені корова більш не буде в двері стукати, я тепер молоко питиму.

Ця корова «прожила» в нашій квартирі десь близько місяця. Ми дивувалися з її реакції на вчинок одного хлопчика. Він вихлюпнув коров'яче молоко за вікно. Вона тоді страшенно образилася. І вирішила покарати вереду. Власноруч. Чи як це треба сказати, коли йдеться про роги? Щоб дістатися хлопчикової квартири, мала спершу подолати рідний луг, години зо дві йти твердим брукованим шляхом, аж тоді під'їхати... Та корову не пускали у міський автобус. Щоправда, лише доти, доки не дізналися, чого саме вона мусить їхати. Поступово «молочна епопея» обростала подробицями, бо донька розповідала про корову своїм подружкам, щоразу інакше. Малювала свою героїню в різних виглядах згідно з подіями. Ось корова стукає в двері до дівчинки, яка не любить молока. Набурмосена і зла, схожа скоріше на якогось дракона, ніж на свійську тварину. А ось, навпаки, задоволена, вітає букетом квітів хлопчика, який не випускає з рук пляшки молока.

Врешті я записала цю казку і зробила саморобну книжечку, а мала її проілюструвала. Так започаткувалася наша колекція книжок-саморобок, що нині нараховує вже близько десятка. Перші три були «істівні», бо проблема харчування, на жаль, не сходила з нашого домашнього порядку денного. Взяв донька захворіла, до меду з калиною ставилася негативно (чи воно солодке, чи гірке?), і це стало приводом до оповіді про червоне намисто з калини, яке чуйне дерево подарувало бджолам, щоб вони лікували малят від простуди. Казка розтяглася на кілька

частин, бо малій сподобався працюючий і дружний бджолиний народ, і фантазія її розгулялася.

З бджолиною казкою ми не розлучалися аж до весни, разом з дочкою ілюстрували її червоним і жовтим олівцями. Та скоро відклали їх і взялися за зелений. Бо героєм наступної оповіді став маленький зелений паровозик, що вставав удосвіта і мчав за місто за свіжими продуктами для дитячих садків. Повз наше вікно і справді проходила залізнична колія, день у день нею снував працюючий діловий паровоз — ось його і взяла мала за героя. Щоб позбутися набридлої вже «продуктової» тематики, я підкинула конфлікт — одна пихата електричка, що возила робітників на роботу й назад і страшенно цим пишалася, прогнала паровозик з колії: мовляв, не плутайся під ногами. Такий поворот моєї малій сподобався — тільки-но я поверталася додому, на мене одразу, як з рогу достатку, сипалися нові й нові деталі. Виявляється, що зібралися всі заслужені потяги, які ще у війну возили танки і людей на фронт, і дали електриці доброї прочуханки. Це один варіант. Потім були другий, третій, кільканадцятий, і всі вони для скривдженого паровозика закінчувалися добре. Йому допомагали, а пихату електричку зневажали.

Донька зростала, поволі ускладнювалися сюжети та теми наших спільних історій, що, як у дзеркалі, відбивали її настрої, пободання, запитання до себе і світу. Загартувалися характери наших героїв, які, подібно до моєї дитини, бажали діяти, аналізувати, робити вибір між добром та злом. А сюжети розповідей про них мало не щодня підказувало саме життя.

Довелось віддати за місто kota Тихона, що почав нищпорити по чужих балконах. Аби вгамувати дитячий сум,

я стала розважати доньку оповіддю про ціле товариство котів, що виховують маленьких кинутих напризволяще кошенят. Наш чорно-білий спокійний Тихин правив у них за патріарха. Спостережлива мала додала до котячого гурту безпритульних собак, хом'ячків, білок і навіть горобців. Це галасливе товариство переходило в нас з оповіді в оповідь. Нові знайомі, найбільш яскраві враження, власні тривоги і пригоди — все потрапляло в казку. Так з'явився в наших серіях метушливий і галасливий міліціонер Цвірінчик, котрий щоразу намагався впіймати хитре поросля, добрий вчитель-пенсіонер і три його папуги... Прототипи цих героїв жили поряд і зовсім не здогадувалися, що паралельно співіснують і в наших оповідях.

...Сплять іграшки, сплять книги на полицях, підклавши розчепірену правцю під щоку, спить моя доня. Лише ліхтар не спить.

А я думаю, як мала поведе далі казку про нього, у що ліхтарик перевтілиться, з ким дружитиме.

Але зранку її цікавить зовсім інше. — Мамо, а куди діваються забуті казки? Либонь, відлітають у теплі краї, наче птиці, а там засинають. І сплять, поки їх хтось не згадає... Давай вигадасмо казку про казку.

— Краще я розповім тобі про справжніх казкарів, — кажу я. — Про письменників, про збирачів фольклору.

Вона серйозно слухає пояснення цього нового слова. І спершу погоджується. Та тут же починає вагатися:

— Це ж все буде правда, так?

— Чистісінька, — сміюся я, — як кажуть, документальна.

— А можна до неї додати хоч трохи казки? Своєї казки!

Ми сідаємо поруч. І починаємо нову історію...

О. БОНДАРЕНКО

Не краща й інша крайність, коли дитину намагаються «вилікувати» від страху погрозами або покараннями. Так, трирічного Сашка, який дуже боявся темряви, батьки зачиняли самого в темній кімнаті, щоб він звик до цього. Але це лише ще більше травмувало психіку хлопчика, і він не тільки не позбувся страху, а й став ще нервовішим, заходився од плачу, і довелося звернутися до лікаря.

Зовсім інакше вчинили батьки Славика, який також боявся залишатися в темній кімнаті. Вони разом з ним гасили світло і в темряві гралися в хованки, а потім у темній кімнаті розповідали веселі казки. І коли хлопчик уперше наважився увійти до темної кімнати за м'ячем, тато похвалив його, сказавши: «Ти в мене сміливий, нічого не боїшся!»

Не можна залякувати дітей, кричати на них, страхати покараннями, бо це може призвести до так званих дидактогеній¹. Видатний знавець ди-

тячої психології В. О. Сухомлинський, який вивчав дитячі неврози, звертався до педагогів: «Парадоксальність дидактогеній полягає в тому, що вони бувають... у тому священному місці, де гуманність повинна стати тією найважливішою рисою, яка визначає взаємини між дитьми й учителем. Дидактогенії — дітище несправедливості». Це положення стосується і вихователів дошкільнят, і батьків.

...Вихователька кілька разів нагримала на маленьку Валю, і дівчинка стала боятися її. Дійшло до того, що вона вже не хотіла йти в дитячий садок. А прийшовши, забивалася десь у куток, мовчала, не гралася з дітьми. Через деякий час ця вихователька кудись виїхала і на її місце прийшла інша, але Валя була такою ж — боязкою, відлюдкуватою. Поговоривши з Валиною матір'ю, Тетяна Іванівна довідалася, що дівчинка боїться ходити до садка, плаче. Щоб завоювати її довір'я, заспокоїти, вихователька почала особливо лагідно й ласкаво розмовляти з нею, зацікавлювала казками, іграми, розповідала про своє дитинство. І поступово дівчинка звикла до неї, а потім і полюбила.

¹ Дидактогенія (від грецьких слів «повчати» і «рід») — зрушення в психічній діяльності дитини, навіне до рослим. Грубість, нетактовність педагога викликають у дитини негативні настрої й установки.

лася на Валю Тетяна Іванівна, коли та, в новенькій формі, з білими бантами, з портфеликом на порозі школи з любов'ю махала їй рукою, і згадувалася маленька дівчинка з настороженим поглядом очей, з яких от-от мали бризнути сльози...

Слід оберегати дитину від душевних травм, неприємних вражень. Тяжко діють на дитячу психіку незлагоди в сім'ї, сварки.

Навіть окремі ознаки нервовості мають насторожити батьків, вихователів. І чим раніше вони будуть помічені, тим легше запобігти формуванню невротичного характеру. Напрямок і методи лікування у кожному окремому випадку визначає дитячий психіатр. Дехто побоюється звертатися до лікаря, мовляв, почнуть дитині робити щеплення, годувати її таблетками, ще й у психіатричне відділення покладуть... Це й затягує початок лікування. Насправді ж нервових дітей лікують переважно в амбулаторних умовах. Застосовують методи психотерапії: навіювання, гіпноз, аутогенні тренування та ін. Призначають також лікувальний електрон, медикаментозні засоби. І тільки тоді, коли хвороба вже запущена, доводиться класти дитину в лікарню.

Головним же для усунення дитячих неврозів та запобігання їм є створення доброї психогігієнічної атмосфери в сім'ї і дитячих колективах. Якщо тут панують життєрадісність, доброзичливість, оптимізм, — дитина ростиме врівноваженою, спокійною. Тон розмови з дитиною, особливо з нервовими, завжди має бути рівним, лагідним. Якщо дитина надто збуджена, будь-яке різке втручання не дасть користі, а тільки посилить її впертість, небажання підкоритися. Коли ж вона заспокоїться, слід пояснити неприпустимість вчинку, не ображаючи, звичайно, її гідності, бути розумно вимогливим і наполегливим.

Профілактика неврозів — це, насамперед, формування з раннього віку психологічної стійкості до так званих емоційних стресів. Визначний радянський вчений, дійсний член АН СРСР П. К. Анохін зазначає: «Ми повинні виховувати в дитині саме комплекс гальмуючих збуджень, тобто розвивати свідомість у широкому розумінні. Тоді будь-яке тяжке переживання вже в момент свого зародження стане сигналом до формування нового емоційного комплексу, який зможе нейтралізувати неприємне переживання». Саме на це й повинні спрямувати свої зусилля вихователі, педагоги, батьки, щоб запобігти виникненню нервових розладів.

За всіх умов дитина повинна якомога більше часу проводити на свіжому повітрі, займатися фізкультурою, кататися на ковзанах, лижах, грати в бадмінтон та інші рухливі ігри, влітку купатися в річці, морі. В арсеналі оздоровчих заходів обов'язково мають бути загартування, водні процедури — обливання, душі.

Здорова нервова система, врівноваженість, бадьорість, оптимізм наших дітей — одна з найважливіших умов їх гармонійного розвитку.

В. СКУМІН,
лікар-психотерапевт

НА ВАШУ КНИЖКОВУ ПОЛИЦЮ

ВІДКРИВАТИ ЗАНОВО...

А. БАРТО. ЗАПИСКИ ДЕТСКОГО ПОЕТА.
М., Советский писатель, 1978

Одного разу хтось із початкуючих поетів попросив Агнію Барто «відкрити всі таємниці» її майстерності:

Вона засміялась:

— Охоче зроблю це, проте найголовніший секрет у тому, що кожен повинен відкрити для себе всі секрети заново.

Відкрити заново... Між рядків своєї нової книги улюблена дитяча поетеса адресує цю пораду і початкуючим вихователям, заохочує їх збирати золоті зерна мудрих порад і роздумів, аби й собі могли виплекати струнку й плідну педагогічну систему.

Отже, візьмімо блокнот і ручку. Бо «Нотатки дитячого поета» Агнії Барто не просто захоплююча книга для читання — це скарбниця думок, спостережень, осмислення фактів і явищ, пов'язаних насамперед з вихованням людини ХХ століття.

...Не відриваючись, прочитаємо цю книгу до кінця, і лише потім зрозуміємо і здивуємося, що в ній немає ні колізії, ні сюжету, а тільки фрагменти з життя письменниці — комуніста, педагога, обдарованого світлим і теплим талантом розуміти і любити дітей. І тоді почнемо читати книгу вдруге.

Спочатку занотуємо і собі висловлювання великих художників слова про дітей. Агнія Барто вибрала ті рядки, бо «в них знаходимо все головне... для сучасного письменника, який намагається дістатися глибин психології дитини. Хіба не найголовніше — дітей треба вивчати. Охороняти їх моральну чистоту. Відповідати на їхній інтерес до сучасності. Розкривати їм світ, звертаючись до їхнього уявлення». Написано «для сучасного письменника» — читай «і для сучасного вихователя».

«Я з країни свого дитинства», — сказав Екзюпері. Про себе я б воліла сказати інакше: «Я з країни сучасного дитинства».

Виписані Агнією Барто «педагогічні рецепти» розраховані не на один рік, і сьогодні вони теж конче потрібні. Адже сучасні малюки, перед якими подекуди — ніде правди діти! — доводиться часом й пасувати, інколи — не знаходити належних аргументів для переконання, — вони розумники і акселерати. І тому кожен крок свій треба звиріяти з ви-

могами життя, з вимогами сьогоденної науки, і, як закликає поетеса, не дати дитині обпалити крила фантазії, захистити «віру в Діда Мороза», не руйнувати їх прозорий і чистий максималізм...

«Дорожити світом дитинства — означає оберегати його від розсудливості, байдужості, а ми іноді оберегаємо дітей від іншого: від зітхань співчуття, від найменшого життєвого хвилювання...».

Так, ми проти сухих кацеляризмів, ходячих чеснот, безгрішних і завжди причесаних — навіть уві сні... Ми проти передчасно дорослих, і, борючись, бже, навчити дитину виступати в дитсадку на святі з промовою на візрещ «Мені випала честь привітати присутніх від імені і за дорученням вихованців нашої молодшої ясельної групи...».

«Була в яслах. Симпатична завідуюча поривалась оснастити мене всіма цифрами і відомостями про кількість дітей, виконання режиму, фізкультурних занять. Спитала, в яку групу хочу піти.

— До повзунків, — відповіла я. Завжди ходжу перш за все до них. І ось чому. Колись бачила в яслах, як група повзунків оволодівала технікою пересування по підлозі. Діти трудилися, як могли, а висока, повна вихователька, підбадьорюючи своїх вихованців, покрикувала:

— Повзи, повзи, Петров! Максимов, куди тебе занесло? Сидоренко, ти чого всівсь? Я чи що за тебе буду повзати?!

— Свою дитину ви теж називаєте на прізвище? — спитала я.

— У мене немає дітей, — поставила вона мене на місце.

Сьогодні мені не таланило: поки ми говорили із завідуючою, повзунки полягали спати.

— Шкода, — зітхнула я. — А як ви їх називаєте?

— Діти, — посміхнулася завідуюча.

— Ні, кожного з них?

— Як звуть, так і називаємо, — відповіла вона здивовано. — А ви про однакові імення хочете писати? От було б до речі, бо батьки полюблять якесь ім'я і наче змовляться: у повзунковій групі в нас чотири Наталки і три Івани. От і вправляємося: одну зовемо Наташкою, другу — Тусею, третю — Ньюсею, а четверту Наталочкою...

